

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موانع و راهکارهای ارتقاء فرهنگ همت و کار

مؤلفان

رضا رحیمی دهنسوری - جواد رحیمی دهنسوری

انتشارات چتر دانش

سرشناسه : رحیمی دهسوری، رضا، ۱۳۶۶ -
 عنوان و نام پدیدآور : موانع و راهکارهای ارتقاء فرهنگ همت و کار/ مولفان رضا
 رحیمی دهسوری- جواد رحیمی دهسوری.
 مشخصات نشر : تهران: چتر دانش، ۱۳۹۸.
 مشخصات ظاهری : ۱۳۱ص؛ ۱۴/۵×۲۱/۵س.م.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۳۴۸-۰ :
 وضعیت فهرست نویسی : فیپا
 یادداشت : کتابنامه: ص. ۱۲۸ - ۱۳۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.
 موضوع : تلاش و تقلا -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
 موضوع : Struggle -- Religious aspects -- Islam :
 موضوع : اسلام و کار و کارگری
 موضوع : Labor -- Religious aspects -- Islam :
 موضوع : کار و اشتغال -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
 موضوع : Work -- Religious aspects-- Islam :
 شناسه افزوده : رحیمی دهسوری، جواد، ۱۳۶۲-
 رده بندی کنگره : BP۲۳۰/۱۳
 رده بندی دیویی : ۲۹۷/۴۸۳
 شماره کتابشناسی ملی : ۵۸۰۵۹۵۰

نام کتاب : موانع و راهکارهای ارتقاء فرهنگ همت و کار
 ناشر : چتر دانش
 مؤلفان : رضا رحیمی دهسوری- جواد رحیمی دهسوری
 نوبت و سال چاپ : اول - ۱۳۹۸
 شمارگان : ۱۰۰۰
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۳۴۸-۰ :
 قیمت : ۷۵۰۰۰ تومان

فروشگاه مرکزی: تهران، میدان انقلاب، خ منبری جاوید(اردیبهشت شمالی)، پلاک ۸۸

تلفن مرکز پخش: ۶۶۴۹۲۳۲۷ - تلفن فروشگاه کتاب: ۶۶۴۰۲۳۵۳

پست الکترونیک: nashr.chatr@gmail.com

کلیه حقوق برای مؤلف و ناشر محفوظ است.

سخن ناشر

رشته حقوق با تمام شاخه‌ها و گرایش‌هایش، به‌منزله یکی از پرطرفدارترین رشته‌های دانشگاهی کشور، تعداد فراوانی از دانشجویان علوم انسانی را به‌خود جلب کرده است؛ دانشجویانی که پس از تحصیل، وارد عرصه خدمت شده و در مناصب و جایگاه‌های گوناگون به‌ایفای وظیفه مشغول می‌شوند.

منابعی که در دانشکده‌های حقوق، مبنای کار قرار گرفته و تحصیل دانشجویان بر مدار آن‌ها قرار دارد، در واقع، مجموعه کتب و جزواتی هستند که طی سالیان متمادی چنان‌که باید تغییر نیافته و خود را با تحولات و نیازهای زمانه هماهنگ نکرده‌اند.

این، درحالی است که نیاز مبرم دانش‌پژوهان به مجموعه‌های پربار و سودمند، امری انکارناپذیر است. به‌این‌ترتیب، ضرورت تدوین کتب غنی و ارزشمند برای رفع نیازهای علمی دانشجویان رشته‌ی حقوق و نیز رشته‌های متأثر از آن، باید بیش از گذشته مورد توجه قرار گیرد؛ کتاب‌هایی که روزآمدی محتوای آن‌ها از یک سو و تناسب آن‌ها با نیاز دانش‌پژوهان از سوی دیگر، مورد توجه و لحاظ ناشر و نویسنده، قرار گرفته باشد.

مؤسسه آموزش عالی آزاد چتر دانش، در مقام مؤسسه‌ای پیشگام در امر نشر کتب آموزشی روزآمد و غنی، توانسته است گام‌های مؤثری در همراهی با دانشجویان رشته‌ی حقوق بردارد. این مؤسسه افتخار دارد که با بهره‌مندی از تجربیات فراوان خود و با رصد دقیق نیازهای علمی دانشجویان، به تولید آثاری همت‌گمارد که مهم‌ترین دستاورد آن‌ها، تسهیل آموزش و تسریع یادگیری پژوهندگان باشد. انتشارات چتر دانش امیدوار است با ارائه خدمات درخشان، شایستگی‌های خود را در این حوزه‌ی علمی بیش از پیش به‌منصه ظهور برساند.

فرزاد دانشور

مدیر مسئول انتشارات چتر دانش

تقدیم بہ:

قطب عالم امکان حضرت بقیۃ اللہ الاعظم روحی و ارواحیہ الخدائے

و

تمامی پویندگان طریقت علم و معرفت

فهرست

مقدمه ۷

فصل اول: کلیات، اصطلاحات و مفاهیم کلیدی موضوع ۱۳

الف: اصطلاحات و مفاهیم کلیدی ۱۳

۱- همت ۱۳

۲- کار ۱۳

۳- فرهنگ ۱۶

۴- جامعه اسلامی ۱۷

۵- راهکار و مانع ۱۸

ب: کلیات ۱۸

فصل دوم: جایگاه همت و کار در جامعه اسلامی ۲۱

۱- اهمیت همت و کار ۲۲

۲- رابطه همت و کار ۲۸

۳- آثار همت بلند ۲۹

۴- آثار کار و تلاش ۳۳

۵- آفات بیکاری ۳۴

۶- آفات همت کوتاه ۳۷

فصل سوم: موانع ارتقاء همت در جامعه اسلامی ۴۱

الف- از منظر قرآن ۴۲

ب: از منظر روایات ۶۱

ج: از منظر علما و اندیشمندان ۶۳

فصل چهارم: موانع ارتقاء کار در جامعه اسلامی ۶۵

الف: از منظر قرآن ۶۶

ب: از منظر روایات ۷۴

ج: از منظر علما و اندیشمندان ۷۹

فصل پنجم: راهکارهای ارتقاء همت در جامعه اسلامی ۸۶

الف: از منظر قرآن..... ۸۵

ب: از منظر روایات..... ۹۴

ج: از منظر علما و اندیشمندان..... ۹۸

فصل ششم: راهکارهای ارتقاء کار در جامعه اسلامی ۱۰۶

از منظر قرآن و روایات..... ۱۰۷

فصل هفتم: نمونه‌هایی از همت بلند و کار معصومین^(ع)، علما و

بزرگان ۱۱۶

منابع..... ۱۲۴

مقدمه

همت و کار از مسائل مهم اجتماعی هستند تا آنجا که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در ارتباط با کارهای بزرگ و همت‌های عالی می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَحِبُّ مَعَالِي الْأُمُورِ وَأَشْرَافَهَا وَيُكْرَهُ سَفْسَافَهَا»؛ (خداوند متعال، کارهای والا و شریف را دوست دارد و کارهای پست و حقیر را خوش ندارد)^۱. خداوند هدف از خلقت انسان را عبادت و بندگی می‌داند و می‌فرماید: «مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِي»^۲ و بدیهی است که عبادت فقط در اعمال عبادی مانند نماز و روزه ... نیست؛ بلکه دامنه وسیعی دارد و همه کارها و اعمال شبانه‌روزی انسان را (که برای رفع نیازهای مادی و معنوی مشروع می‌گردد) در بر می‌گیرد و جایگاهی که برای انسان در نظر گرفته است و باید با سعی و تلاش و داشتن همت بلند به آن نائل گردد، خلیفه اللهی است؛ «وَأُوذِيَ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً»^۳ که رسیدن به این مقام منوط به وجود شرایط و عللی است که از مهم‌ترین آنها همت بلند، کار و تلاش فراوان است.

با عنایت به اینکه سال ۱۳۸۹ (ه.ش) را مقام معظم رهبری به‌عنوان سال «کار مضاعف، همت مضاعف» نامیدند، بنا داریم با توجه به قرآن کریم، سیره معصومین علیهم‌السلام، سیره علما و اندیشمندان و انسان‌های بزرگ دربارهٔ موانع و راهکارهای ارتقاء فرهنگ همت و کار در جامعه اسلامی تحقیق کنیم؛ البته مراد ما از «همت» همتی است که دارای حدّ و مرز دنیایی نباشد و موجب تلاش مضاعف در انجام امورات و کارها می‌گردد.

هر جامعه‌ای برای تداوم حیات و بقا به کار و فعالیت مردم و مسئولان احتیاج دارد و نیاز به کار از بدو خلقت وجود داشته است و هرچه می‌گذرد اهمیت آن آشکارتر می‌گردد و قسمت اعظمی از زندگی انسان را در بر می‌گیرد. به عقیدهٔ

۱- حَزَّ عَامِلِي، «وسائل الشیعه»، ج ۱۷، ص ۷۳. محمدی ری شهری، محمد، «گزیده میزان الحکمه»، ج ۲، ص ۱۰۴۲، ح ۶۳۹۴.

۲- سوره ذاریات، آیه ۵۶.

۳- سوره بقره؛ آیه ۳۰.

بسیاری از متفکران اجتماعی و اندیشمندان اسلامی انسان موجودی اجتماعی است و بیشترین نیازها و احتیاجات خود را از طریق کار گروهی و اجتماعی تأمین می‌کند.

همچنین کار از مفاهیم مهم علم جامعه‌شناسی است و سرمایه و ذخیره ملی به شمار می‌رود که به رشد تمدن می‌تواند کمک کند. تأمین آزادی و استقلال و حیات مادی امت‌ها، بدون کار و تلاش امکان ندارد. کار و تلاش پیوند نزدیکی با مسائل زیربنایی جامعه حتی با مسائل «اخلاقی» دارد. به این صورت که نه فقط آنها که با دید یک بعدی‌شان، اقتصاد را همه چیز و همه چیز را اقتصاد می‌بینند، در اشتباهند؛ بلکه آنهایی که نقش حساس مسائل اقتصادی را در سرنوشت ملت‌ها، در حیات و مرگشان و در پیروزی و شکست‌شان نادیده می‌گیرند نیز سخت در اشتباهند؛ زیرا وجود «کار و تلاش» در پیکر اجتماع همچون جریان خون سالم در کالبد انسان است. این ساده‌ترین و در عین حال گویاترین تفسیری است که می‌توان برای بیان نقش کار و کوشش در جوامع انسانی ذکر کرد.

هنگامی که مجرای یکی از شاهرگ‌ها به‌خاطر اختلال سیستم ضد انعقاد، با لخته‌ای خون بسته می‌شود بلافاصله عکس‌العمل شدید آن ظاهر می‌گردد، عضوی که مجرای خونس بسته شده فوراً فلج می‌شود و اگر این عضو از اعضای فعالی همانند «قلب» یا «دستگاه تنفس» باشد، مرگ ناگهانی را حتماً با خود به‌همراه خواهد داشت. در بیماری کم‌خونی چشم درست نمی‌بیند، گوش قدرت شنوایی را از دست می‌دهد، زبان به لکنت می‌افتد، دست و پاها می‌لرزد و مغز هم قدرت اندیشیدن را ندارد. یک اجتماع که با بیکاری و فقر اقتصادی یا یک سیستم ناسالم، دست به گریبان است هرگونه توانایی و مهارت را از دست می‌دهد و گرفتار نارسایی‌های مرگباری در همهٔ زمینه‌ها می‌شود.

در بعد اخلاقی به این صورت که اگر افراد جامعه‌ای به‌طور نسبی بتوانند کار و شغل مناسب به دست آورند و شغل آنان متناسب با استعدادها، توانایی‌ها و علائق آنها باشد، زمینه برای نوآوری، ابتکار، رشد و پیشرفت در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، اخلاقی جامعه به وجود می‌آید. برعکس اگر زمینه‌ای اشتغال و کار در

جامعه محدود و تقاضا برای کار بسیار باشد، به تدریج بیکاری افزایش می‌یابد و گسترش بیکاری منجر به آسیب‌ها و پیامدهای ناگوار در جامعه می‌گردد. با توجه به این نکته تجربی و حسی که «نگهداری مبانی اخلاقی همچون شهامت، صراحت، مناعت طبع، راستگویی، امانت، و استقلال شخصیت، برای یک انسان گرسنه کار بسیار دشواری است» جای هیچ‌گونه شگفتی باقی نمی‌ماند.

نمی‌گوییم انسان گرسنه حتماً گرفتار دروغ و تزویر و تقلب می‌شود و الزاماً ایمان خود را از دست می‌دهد؛ اما می‌گوییم زمینه ابتلا به این انحرافات اخلاقی، در انسان‌های گرسنه بسیار آماده‌تر است و این امر حسی و تجربی است. همچنین یک ملت گرسنه را خیلی آسان‌تر می‌توان به دام استعمار افکند و به‌آسانی می‌توان زنجیرهای اسارت و بردگی را بر دست و پایش نهاد و همه اموال و ذخائر و افتخاراتش را بر باد داد؛ چرا که گاهی بر اثر گرسنگی حتی توانایی فریاد کشیدن را ندارد!

در نتیجه پدیده کم‌کاری یکی از مشکلات جدی جوامع امروزی است، از مقایسه بهره‌وری نیروی کار طی دوره بیست‌ساله (۱۳۷۵-۱۳۵۵) کاهش در حدود ۲۷/۵٪ را می‌توان به‌دست آورد؛ یعنی بهره‌وری نیروی کار در سال ۱۳۷۵ تنها ۷۲/۵٪ بهره‌وری نیروی کار در سال ۱۳۵۵ است، به بیانی با فرض ثبات بهره‌وری نیروی کار در طی این دوره باید ارزش‌افزوده کل بخش‌ها در سال (۱۳۷۵) با ۱۰۵۶۶ نفر شاغل به دست می‌آمد. در حالی که به علت کاهش بهره‌وری نیروی کار این ارزش‌افزوده توسط ۱۴۵۷۲ نفر شاغل به دست آمده است. به دیگر سخن حدود ۴۰۰۶ نفر از شاغلین در سال ۱۳۷۵ نسبت به سال ۱۳۵۵ دچار بیکاری پنهان بوده‌اند^۱ و با الهام‌گرفتن از بیانات مقام معظم رهبری (عنه‌السلام) در پیام تبریک سال ۱۳۸۹ که فرمودند: «... آنچه مسئولین و مردم انجام داده‌اند در مقابل آنچه که ظرفیت عظیم این کشور برای پیشرفت و رسیدن

۱- مکارم شیرازی، ناصر، «خطوط اساسی اقتصاد در اسلام»، ج ۱، ص ۲۵.

۲- مطالعات آماده سازی تدوین برنامه سوم اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، «نیروی انسانی بازار کار و اشتغال»، ج ۳، ص ۳۲، تهران، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۹.

به عدالت است، کار بزرگی نیست. باید تلاش‌ها را بیش از آنچه که در گذشته انجام داده‌ایم همه انجام بدهند و خود را موظف بدانند.

در این دعایی که در آغاز هر سال در هنگام تحویل همه می‌خوانیم این فقره جالب توجه است که می‌فرماید: «حَوْلَ حَالِنَا إِلَى احْسَنِ الْحَالِ» نمی‌فرماید ما را به روز نیکی، حال نیکی برسان؛ به پروردگار عرض می‌کند ما را به بهترین حال‌ها، به بهترین روزها، به بهترین وضعیت‌ها برسان. همت والای انسان مسلمان همین است که در همه عرصه‌ها به بهترین‌ها دست پیدا کند.

امسال برای اینکه ما بتوانیم آنچه را که در این دعای شریف به ما تعلیم داده شده است و وظیفه ماست، انجام بدهیم برای اینکه بتوانیم بر طبق اقتضانات کشور و ظرفیت‌های کشور حرکت کنیم، احتیاج داریم به اینکه همت خودمان را چند برابر کنیم؛ کار را متراکم‌تر و پرتلاش‌تر کنیم. من امسال را به‌عنوان سال «همت مضاعف و کار مضاعف» نام‌گذاری می‌کنم. به امید اینکه در بخش‌های مختلف، بخش‌های اقتصادی، بخش‌های فرهنگی، بخش‌های سیاسی، بخش‌های عمرانی، بخش‌های اجتماعی، در همه عرصه‌ها، مسئولین کشور به همراه مردم عزیزمان بتوانند با گام‌های بلندتر، با همت بلندتر، با کار بیشتر و متراکم‌تر، راه‌های نرفته‌ای را بپیمایند و به هدف‌های بزرگ خود ان‌شاءالله نزدیک‌تر شوند. ما به این همت مضاعف نیازمندیم. کشور به این کار مضاعف نیازمند است.»

و چنانکه در سند چشم‌انداز پنجم توسعه نیز آمده است: «با اتکال به قدرت لایزال الهی و در پرتو ایمان و عزم ملی و کوشش برنامه‌ریزی‌شده و مدبرانه جمعی و در مسیر تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی، در چشم‌انداز بیست‌ساله ایران کشوری است توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه، با هویت اسلامی و انقلابی، الهام‌بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌الملل...»

از این‌رو با توجه به بیانات مقام معظم رهبری (عجله‌الله له) و سند چشم‌انداز بیست‌ساله و اهمیت موضوع ارتقاء همت و کار و رفع موانع آن، و با عنایت به این که کشور ما و مردم و مسئولین و کارکنان توان انجام کارهای بیشتر، متراکم‌تر و با

کیفیت بهتر را دارا هستند، برای ارائه راهکارها و رفع موانع ارتقاء کار و همت، تحقیق و بررسی در این زمینه لازم به نظر می‌رسد، که در کتاب پیش رو به آن می‌پردازیم. و در آخر از تمام افرادی که در تدوین این کتاب، همکاری نمودند بالاخص استادان محترم تشکر می‌کنم و همچنین از سرکار خانم زینب محمدی به خاطر زحمات بی‌شائبه‌شان قدردانی می‌نمایم.

جواد رحیمی دهنسوری

۱۲ رمضان ۱۴۴۰ برابر با ۲۸ اردیبهشت ۱۳۹۸

فصل اول

کلیات، اصطلاحات و مفاهیم
کلیدی موضوع

الف: اصطلاحات و مفاهیم کلیدی

۱- هَمَّت

۱-۱- در لغت: قصد، اراده و عزم قوی، جمع هِمَم. ^۱ هَمَّ یعنی قصد و هَمَّت که در نفس و روح کسی به وجود می‌آید. ^۲ الهِمَّة: ج هِمَم: کاری که آهنگ انجام دادن آن کنند، آغاز آهنگ و عزم کار، تصمیم قاطع «لِه هِمَّةٌ عَالِيَةٌ»: او همتی بلند دارد. «هو بعيد الهِمَّة»: او همتی سست دارد، آرزو و هوس. ^۳ همت: اراده، انگیزه، پشتکار قوی برای رسیدن به هدف. بلندطبعی، بلندنظری و... همت بلند: وسعت نظر و اهداف عالی، جوانمردانه، خیر خواهانه. همت عالی: کوشش و اعمال اراده در امور با ارزش و مهم و... ^۴

منظور ما از «همت» در اینجا همت به معنای «عزم و اراده قوی و تصمیم جدی» است و منظور از «همت عالی» اهداف عالی، کوشش و اعمال اراده در امور با ارزش و مهم است، که اعم است از هر تصمیمی که منجر به تلاش و کوشش شود و آبادانی دنیا و سعادت آخرت را در پی داشته باشد.

۲- کار

۱-۲- در لغت: پیشه، شغل، عمل، جنگ، رزم، کشت، زراعت. ^۵ «آنچه کرده و به جا آورده شود که الفاظ دیگرش عمل، فعل و شغل است». ^۶ کار به معنی فعل، عمل و کردار است. ^۷

۲-۲- در اصطلاح: «آنچه از شخص یا چیزی صادر گردد و آنچه شخص

۱- حسن، عمید، «فرهنگ عمید»، ص ۱۲۰۷، موسسه انتشارات امیر کبیر، تهران ۱۳۷۴.

۲- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، «مفردات ألفاظ القرآن»، ص: ۵۲۸، دار العلم، بیروت، مصحح: صفوان عدنان داودی، ۱۴۱۲ ه ق.

۳- ابجدی، «فرهنگ ابجدی» ص ۹۶۳ / فیومی، احمد بن محمد مقرئ، «المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی»، ج ۲ ص ۶۴۱، منشورات دار الرضی، قم، ایران.

۴- نوری، حسن، «فرهنگ بزرگ سخن»، انتشارات سخن، ج ۸، ص ۸۳۸۴، تهران چ اول ۱۳۸۱.

۵- حسن، عمید، «فرهنگ عمید»، ص ۹۵۴، موسسه انتشارات امیر کبیر، تهران ۱۳۷۴.

۶- دهخدا، علی اکبر، «فرهنگ دهخدا»، ج ۱۱، ماده «کار».

۷- راغب اصفهانی، «مفردات» ص ۵۸۷، ابن فارس، ج ۴، ص ۱۴۵ و ۵۱۱.

خود را بدان مشغول سازد و فعل و عمل و کردار^۱. تلاش و کوششی است انسانی برای کسب درآمد^۲. کار در فرهنگ سخن به فعالیتی گفته می‌شود که شخص ساعتی از شبانه‌روز به آن مشغول است و معمولاً بابت آن حقوق دریافت می‌کند^۳. کار «حرکت یا کیفیتی است که از ذات شخص یا چیزی صادر شود»^۴ اثری است که از مؤثر به جا می‌ماند^۵.

عمل در اصطلاح: هر فعلی را که حیوان از روی قصد انجام می‌دهد عمل نامیده می‌شود. مفهوم عمل از فعل خاص‌تر و محدودتر است؛ چرا که گاه «فعل» در مورد اشیاء جامد نیز به کار می‌رود^۶.

درباره کار نظرهای متفاوتی وجود دارد، به عقیده بعضی از صاحب‌نظران در تعریف کار به نوع خاصی از کار اشاره نشده است؛ بلکه کار را در مفهوم عام، سرچشمه انباشت ثروت و سرمایه و در نتیجه رشد و شکوفایی جوامع تلقی کرده‌اند. پولکس فن^۷ می‌گوید: «مردم سرچشمه ثروت‌های منقول بوده و افزایش ثروت از کار و زحمت آنها ناشی می‌شود»^۸.

اما از نظر برخی از اقتصاددانان لیبرال از جمله کلسن، کار عبارت است از «استفاده‌ای که انسان از نیروهای مادی و معنوی خود در راه تولید ثروت یا ایجاد خدمات می‌کند»^۹. بر اساس این تعریف فعالیت و کار به‌طور عمده از طریق هدف‌ها و ارزش محصولی که تولیدشده معین می‌گردد، به‌عبارت دیگر کار، زمینه را برای تولید و افزایش خدمات ایجاد می‌کند و به‌طور کلی کار عبارت است از «مجموعه عملیاتی که انسان با استفاده از مغز، دست‌ها، ابزار و ماشین‌ها

۱- دهخدا، علی اکبر، «فرهنگ دهخدا»، ج ۱۱، ماده «کار».

۲- فلسفی، «فرهنگ فلسفی»، ص ۵۲۶.

۳- نوری، حسن، «فرهنگ بزرگ سخن»، ج ۶، ص ۵۶۴۱.

۴- «المقابسات»، ص ۲۸۰ و ۳۱۴.

۵- «رسائل اخوان الصفاء و خلان الوفاء»، ج ۳، ص ۳۸۶.

۶- راغب اصفهانی، «مفردات»، ص ۵۸۷، ابن فارس، ج ۴، ص ۱۴۵ و ۵۱۱.

۷- POLLEXFEN

۸- میک، رونالد، «پژوهشی در نظریه ارزش»، کار، ترجمه م. سوداگر، تهران، پازند، ۱۳۵۸، ص ۲۲.

۹- توسلی، غلامعباس، «جامعه‌شناسی کار و شغل»، تهران، سمت، چاپ اول، ۱۳۷۵، ص ۹.

برای استفاده عملی از ماده روی آن انجام می‌دهد و این اعمال نیز متقابلاً بر انسان اثر می‌گذارد و او را تغییر می‌دهد.^۱

بر اساس تعریف مذکور کار دارای سه خصوصیت است: نخست؛ کار مبتنی بر فعالیت فکری و بدنی است. دوم؛ از طریق کار، کالایی تولید می‌شود یا خدمتی عرضه می‌گردد. سوم؛ در قبال انجام کار، دستمزدی پرداخت می‌گردد.

به عقیده امام خمینی علیه السلام، دایره شمول مفهوم کار و کارگر، در جنبش مخصوص و گروه خاص، خلاصه نمی‌شود؛^۲ بلکه همه شئون زندگی فردی و اجتماعی و انواع درست، به‌جا و مهم و مفید آن را در همه رشته‌ها و مقام‌ها در بر می‌گیرد.^۳

یکی از معیارهای مهم برای پیشرفت و سعادت جوامع توجه به شکل، نوع و کیفیت کار و فعالیت است. در برخی از جوامع بین اشکال کار یدی و فکری تمایزاتی وجود داشته است. کارهای یدی و فیزیکی فاقد ارزش بود و معمولاً این فعالیت‌ها و کارها به اقشار پایین جامعه واگذار می‌شد. برای مثال در شهرهای یونان باستان و در اروپای قرون وسطی و در جوامع کاستی^۴ چنین چیزی وجود داشته است در حالی که در برخی از جوامع و ادیان الهی و آسمانی عموماً به کار و فعالیت و به‌ویژه کارهای فیزیکی توجه فراوان می‌شده است.

در دین اسلام هر نوع کاری که موجب کسب درآمد حلال و سبب تحصیل آسایش اجتماعی و رفاه گردد، مورد تأیید عملی و قولی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه معصومین گردیده است که این‌گونه اعمال دارای جنبه اخروی نیز هستند، چنانکه پیامبران الهی خود بر کار و فعالیت تأکید داشته و خود به آن می‌پرداختند.^۵

منظور ما از «کار» در این تحقیق، تلاش و فعالیتی است که موجب پیشرفت فردی و اجتماعی و کسب درآمد می‌گردد. و اعم است از علمی، عملی، تولیدی، خدماتی، فیزیکی، سیاسی، اقتصادی یا غیر آن...

۱- همان، ص ۱۰.

۲- موسسه نشر آثار امام، «صحیفه امام»، ج ۱۲، ص ۲۶۴.

۳- همان، ج ۸، ص ۱۰۶؛ ج ۹، ص ۱۹؛ ج ۱۰، ص ۴۳.

۴- CAST.

۵- محمدی، اصغر، «مقاله کار از دیدگاه حضرت علی علیه السلام»، مجله صحیفه مبین، شماره ۲۵.

۳- فرهنگ

۳-۱- در لغت: واژه‌های فارسی و مرکب از دو جزء «فر» و «هنگ» است. فر پیشوند و به معنای جلو، بالا و پیش آمده است. هنگ ریشه‌ای اوستایی از کلمه تنگا داشته و به معنی کشیدن و سنگینی وزن است.^۱ این واژه مرکب فرهنگ که از لحاظ لغوی به معنی بالا کشیدن و بیرون کشیدن است در ادب فارسی به معانی مختلفی چون دانش، علم، معرفت، ادب، تربیت، هنر، آموختن و به کار بستن، آموزش و پرورش، آداب، بینش و ایدئولوژی مذهبی آمده است.^۲

۳-۲- در اصطلاح: عبارت است از مجموعه باورها و دستاوردها و اندوخته‌های معنوی هر جامعه که زیربنایی‌ترین بخش هر جامعه نیز محسوب می‌گردد.^۳

فرهنگ در دو مفهوم به کار رفته است:

الف: «فرهنگ به معنای عام شامل علم و آموزش رسمی و کلاسیک، هنر و ادبیات، کتاب و مطالعه، لباس پوشیدن، نام‌گذاری اشخاص و اماکن، سبک معماری، تعاون، احترام به بزرگترها در خانواده و جامعه می‌باشد.

ب: فرهنگ به معنای خاص به علم و آموزش و به‌طور کلی آنچه در دبیرستان‌ها و دانشگاه‌ها به‌طور کلاسیک آموزش داده می‌شود، مربوط است.^۴

فرهنگ عاملی است که دو یا چند نسل را به یکدیگر پیوند می‌دهد و در صورتی که جامعه دچار انقطاع فرهنگی شود به‌طور طبیعی دچار انقطاع نسل‌ها نیز خواهد شد؛ زیرا عامل وحدت‌بخش هر جامعه فرهنگ ملی و خودی آن جامعه است.^۵ فرهنگ اسلامی فرآیندی از اندیشه‌ها، باورها، بینش‌ها، ارزش‌ها، و سنن، اخلاق و دانش‌هایی است که از سرچشمه فیاض وحی الهی و سنت و سیره رسول

۱- روح‌الامینی، محمود، «زمینه فرهنگ‌شناسی»، چاپ دوم، (تهران: انتشارات عطار، ۱۳۶۸)، ص ۱۲.

۲- معین، محمد، «فرهنگ فارسی»، ج ۲، (تهران: سپهر، ۱۳۷۵)، ص ۲۵۳۸ / «فرهنگ عمید»، ص ۹۱۵، موسسه انتشارات امیر کبیر، تهران ۱۳۷۴ / رفیع، جلال، «فرهنگ مهاجم»، فرهنگ مولد، (بی‌جا: مؤسسه اطلاعات، بی‌تا)، ص ۲۶۵.

۳- وکیلی، حسینعلی، «فرهنگ فارسی به فارسی»، تهران، انتشارات دُر، ۱۳۸۳، ص ۱۰۲.

۴- رفیع جلال، «فرهنگ مهاجم»، مؤسسه اطلاعات، ص ۲۶۵.

۵- علی باقی نصر آبادی، «مبانی جامعه‌شناسی»، قم، نشر یاقوت، ۱۳۸۲، ص ۱۲۰.

خدا ﷻ و ائمه معصومین (علیهم السلام) کتاب و عترت) نشئت گرفته باشد.^۱

۴- جامعه اسلامی

۴-۱- در لغت جامعه مونث جامع، گردآورنده، توده مردم، گروهی از مردم که با هم وجه اشتراک داشته باشند، صنفی از مردم، مردم یک شهر یا یک کشور، و نیز به معنی دانشگاه، و غل که به دست و گردن زندانیان می‌بندند،^۲ اجتماع، مجتمع، حوزه، حلقه.^۳

اسلام: گردن نهادن، اسلام آوردن، فرو گذاشتن و یاری نادادن کسی را.^۴ اسلامی: اسلامی منسوب به اسلام است.^۵

۴-۲- در اصطلاح: «در اصطلاح جامعه‌شناسان، وضع و حالت انسان‌ها یا حیواناتی که تحت یک قانون مشترک زیست می‌کنند. بوسوئه در توضیح این مطلب می‌گوید: در حقیقت هر یک از ما بهر دیگری به وجود آمده است و نیز اجتماع انسانی یا حیواناتی که تحت قوانین معینی زندگی می‌کنند، خانواده یک جامعه طبیعی تشکیل می‌دهد و همچنین گروهی از مردم که برای رسیدن به هدف مخصوص تحت قواعد معین گرد هم جمع آمده‌اند، همچون جامعه ادبی و غیره»^۶

مطهری جامعه را «مجموعه‌ای از افراد انسانی می‌داند که با نظامات و سنن و آداب و قوانین خاص به یکدیگر پیوند خورده و زندگی دسته‌جمعی دارند، جامعه را تشکیل می‌دهند».^۷

با توجه به مطالب و تعاریف، این مطلب روشن می‌شود که وقتی گروهی از مردم در کنار هم به سبب وجوه مشترک دینی که همان اسلام است و رفع

۱- ستار هدایت‌خواه، «تهاجم فرهنگی»، بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا، ص ۶.

۲- عمید، حسن، «فرهنگ عمید»، ص ۱۴۴، موسسه انتشارات امیرکبیر، تهران ۱۳۷۴.

۳- دهخدا، علی اکبر، «فرهنگ دهخدا»، مدخل جامعه، ج ۵، ص ۶۴۸۹ انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول بهار ۱۳۷۳.

۴- همان، مدخل اسلام.

۵- همان.

۶- همان.

۷- مطهری مرتضی، جامعه و تاریخ، ص ۳.

حوائج ضروری خویش زندگی می‌کنند، جامعه اسلامی نامیده می‌شود.

جامعه اسلامی را می‌توان به چند صورت تقسیم کرد:

الف: جامعه‌ای که اکثریت مردم آن مسلمان هستند.

ب: جامعه‌ای که اکثریت مردم آن مسلمان و قوانین آن مطابق با دین مبین اسلام وضع شده است.

ج: جامعه‌ای که اکثریت مردم آن یا تعدادی از مردم آن مسلمان هستند و قانون کشور بر اساس احکام و شرع اسلام وضع شده و حاکمان آن نیز مسلمانند. منظور ما در این تحقیق از «جامعه اسلامی» گزینه سوم است؛ یعنی جامعه‌ای که اکثر مردم آن مسلمان و قوانین آن بر پایه احکام و معارف اسلامی و حاکمان آن نیز مسلمان باشند.

۵- راهکار و مانع

در این تحقیق منظور از «راهکار» هرگونه نظر و عملی است که در ارتقاء فرهنگ همت و کار در جامعه اسلامی موثر باشد، و در مقابل آن منظور از «مانع» هرگونه نظر و عملی است که مانع از ارتقاء همت و کار در جامعه اسلامی است. با این توضیح وجود یک چیز می‌تواند مانع یا راهکار محسوب گردد و نبودن آن به‌عنوان ضد آن تلقی شود.

ب: کلیات

با توجه به پیشینه کار می‌توان به پیشینه همت در تطور زمان پی برد و هر جایی که همت افراد جامعه بلند بوده، کار و تلاش آنها نیز زیاد بوده است و در هر مقطعی که همت آنان کوتاه و پست بوده، تلاش و کار آنان نیز کم بوده است. پس در دو مورد پیشینه کار را بررسی می‌کنیم: اول، پیشینه کار در سطح بین‌المللی و کلی؛ دوم، پیشینه کار در ایران.

۱- نگاهی به پیشینه کار

در مورد «کار» نظرات متفاوتی وجود دارد، عده‌ای قائلند که: «کار اقتصادی» باید به‌صورت آزاد، مستقل و خصوصی باشد و در طرف مقابل عده‌ای قائل به

دولتی بودن آن هستند. از این رو کار و تلاش دارای یک بُعد اجتماعی و یک بُعد سیاسی است و از موضوعاتی است که به نحوی جدی با حکومت و زندگی مردم مرتبط شده است و طبیعی است که یکی از دغدغه‌های مهم و اساسی هر حکومت و افراد جامعه باشد، تا آنجا که در بسیاری از مواقع، ناتوانی حکومت‌ها از ایجاد امنیت و ثبات شغل و کار اقتصادی منجر به ناآرامی، تغییرات یا انحلال آن حکومت گردیده است. و با توجه به رشد جمعیت، افزایش وسایل آسایشی و رفاهی، انتظارات مردم از دولت‌ها و اختلافات شدید بعضی از اقشار، باعث شده تا مسائل اقتصادی به صورت خاص و ویژه مورد توجه مسئولین و حکومت‌ها قرار بگیرند. از طرفی تحولات اقتصادی از جمله خارج شدن جهان از حالت اقتصاد سنتی و کارگری و تبدیل شدن به یک اقتصاد صنعتی موجب از بین رفتن بسیاری از موقعیت‌های شغلی و بیکاری تعداد قابل توجهی گردیده است که این مشکل در کشورهایی که از نظر امکانات صنعتی و تکنولوژی دچار عقب‌ماندگی هستند، بیشتر به چشم می‌خورد.

در دنیای امروز کشورهایی که وضعیت کاری مناسب و از تولید ثروت و سرمایه خوبی برخوردار هستند با استفاده از ابزارهای قدرت مادی و اقتصادی کشورهای ضعیف را تحت فشار قرار داده، و با فلج کردن چرخه اقتصادی و نابود کردن سرمایه‌ها و زمین‌های کاری و اشتغال در آن کشورها، آنان را مجبور به عقب‌نشینی در تمام زمینه‌ها می‌کنند به صورتی که حتی در کوچک‌ترین امور داخلی آنان دخالت می‌کنند و بدیهی است که ادامه این روند کشورهای تحت سلطه را روز به روز ضعیف‌تر و کشورهای استعمارگر را قوی‌تر خواهد کرد؛ لذا کار اقتصادی و تلاش و کوشش هم از حیث فردی و هم از حیث اجتماعی و سیاسی در ابعاد داخلی و بین‌المللی قابل توجه است. این امر مهم به یک همت بلند از طرف مردم و مسئولین نیازمند است تا به صورت متحد و با یک هدف بتوانند در راه حل مشکلات اقتصادی گام‌های بلندی برداشته شود.

۲- پیشینه کار و تلاش در ایران

در ایران قبل از اسلام به خصوص از دوره هخامنشیان تا ساسانیان، قواعدی درباره تقسیم کار، مزد کارگران، به کارگماری کارگران بیگانه و مانند آن در مشاغل دولتی و نیز برخی مشاغل آزاد وجود داشته است. با فروپاشی دولت ساسانیان، اوضاع ایران پس از اسلام رو به بهبودی نهاد. پس از وقوع انقلاب صنعتی در قرن ۱۸ م، وضعیت اقتصادی و اجتماعی اروپا و آمریکا شکل تازه یافت. توجه به شرایط کار و وضع قوانین و مقررات حمایت در این زمینه صورت گرفت و رشته جدیدی از علم حقوق به نام حقوق کار پدید آمد. از ابتدای قرن بیستم تحولات صنعتی و تحولات اجتماعی ناشی از آن به تدریج در کشورهای توسعه نیافته از جمله ایران نیز نفوذ پیدا کرد.

در عهد قاجار، با ظهور نهضت مشروطه خواهی و برقراری دموکراسی نسبی در مملکت، مقررات مفیدی در زمینه کار و مسائل اجتماعی وضع گردید. در دوران پهلوی از سال ۱۳۰۰ ه.ش با ورود صنایع جدید وضعیت اقتصادی ایران تغییر کرد. اولین مقررات و آیین نامه در حمایت از کارگران قالبیاف کرمان و بلوچستان و بهبود شرایط آنها بوده است. این آیین نامه در سال ۱۳۰۲ ه.ش از طرف والی ایالت کرمان و بلوچستان صادر گردید. در سال ۱۳۰۷ ه.ش مقررات قانون مدنی ایران به عنوان اولین منبع روابط کار بر اساس قواعد حقوقی اسلام تدوین و تصویب شد. در سال ۱۳۱۰ ه.ش با توسعه نسبی صنایع جدید در ایران برخی از مقررات مربوط به کار و بیمه های اجتماعی به تصویب رسید. و در سال های ۱۳۱۲ تا ۱۳۲۳ ه.ش با توسعه صنایع و کار کامل شد. در سال ۱۳۲۵ ه.ش وزارت کار تأسیس شد و حمایت از حقوق کار رسمیت بیش تری یافت. در سال ۱۳۴۱ وزارت کار به وزارت کار و خدمات اجتماعی در سال ۱۳۴۳ و ۱۳۴۴ از وزارت کار و خدمات اجتماعی به وزارت کار و امور اجتماعی تغییر نام داد. در سال ۵۷ اهداف و وظایف و ساختار سازمانی این وزارت شکل تازه تری به خود گرفت و پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز تعریف و توسعه بیشتری داشته است.^۲

۱- «سیر تطور مقررات و سازمان اجرایی کار در ایران»، ص ۳-۸؛ «تاریخ و شرایط کار در ایران از عهد باستان تا کنون»، ص ۶-۶۲.

۲- «سیر تطور مقررات و سازمان اجرایی کار در ایران»، ص ۱۴۷.

فصل دوم

جایگاه همّت و کار در جامعه اسلامی